

УДК 141.201(477)

Н. Авер'янова, канд. філос. наук, наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**МИСТЕЦЬКА ЕЛІТА УКРАЇНИ: АЛЛА ГОРСЬКА В КОГОРТІ ШІСТДЕСЯТНИКІВ**

Показано, що шістдесятники несли в українське суспільство нову систему цінностей, нове осмислення національного питання та культури. Вони вивернули особливе професійне й багатогранне мистецтво, відстоювали право митця на самовираження. Однією із яскравих і помітних постатей серед митців-шістдесятників була Алла Горська, яка стала прикладом мужньої громадянської позиції і художником-професіоналом нового формату.

Ключові слова: шістдесятники, соціалістичний реалізм, образотворче мистецтво, Алла Горська.

Шістдесятництво – значне явище у суспільному і мистецькому житті України другої половини ХХ ст. Хоча шістдесятники й виховувалися в радянській системі, сповідували її ідеологічні міфи, "вважали, що всі негаразди в національній політиці Радянського Союзу спричинені відступом від "ленінських норм", вірили в "соціалізм з людським обличчям" [8, с. 29], проте обмежені рамки свободи, фальш і цинізм завжди були їм неприйнятні. Шістдесятники постали елітою в радянському суспільстві, бо усвідомили свою відповідальність за формування духовних цінностей і пріоритетів, за творення культури мислення та мистецькі уподобання. Вони зуміли відкинути прийняті стереотипи та йти своїм тернистим шляхом.

Як відомо, шістдесятники розпочали свій творчий шлях на межі 1950–1960 рр., у час короткої "відлиги" після смерті Сталіна. Найпомітніші серед них – Микола Вінграновський, Іван Дзюба, Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Левко Лук'яненко, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Симоненко, Василь Стус, Лесь Тянюк, В'ячеслав Чорновіл, Валерій Шевчук та ін.; художники – Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Галина Зубченко, Веніамін Кушнір, Людмила Семікіна, Галина Севрук, Георгій Якутович та ін. Вони відразу привернули до себе увагу суспільства, бо були не лише талановитими, обдарованими, ерудованими, а й відрізнялися мужньою громадянською позицією та почуттям як власної, так і національної гідності. "Традиційно на вістрі подій опинилася літературно-мистецька інтелігенція. Її нове покоління крім більшої свободи мало в активі ширшу ерудицію, вищий культурний рівень, талант і смак. Воно вважало природним своє право на розкутість, щирість, звернення передусім до внутрішнього світу людини, індивідуалізм. Новаторство шістдесятників стосувалося як форми, так і змісту" [4, с. 17], – підкреслює Георгій Касьянов.

Духовним запитам шістдесятників не міг відповідати метод соціалістичного реалізму з його постулатами партійності та ідейності, адже заперечував незалежну діяльність мистецьких груп. Шістдесятництво вивернуло своє професійне й багатогранне мистецтво, воно пробудило у молодій генерації українських художників зацікавленість національними питаннями. Концепт мистецтва набув у шістдесятників нового значення, він став свідченням необхідності творчих свобод в умовах уніфікаційних тенденцій у художньо-світоглядній сфері радянського суспільства. Заборонене мистецтво авангарду, яке було популярним і затребуваним у Західній Європі та Америці, в СРСР поставало маніфестом західноєвропейських демократичних принципів і мистецьких творчих шукань. Звичайно, на теренах України авангардизм існував раніше, він чітко виявив себе на початку ХХ ст. і був репрезентований талановитими художниками та скульпторами – Олександром Архипенком, Олександром Богомазовим, Михайлом Бойчуком, Давидом Бурлюком, Олександром Екстер, Василем Єрмиловим, Софією Левицькою, Казимиром Малевичем, Віктором Пальмовим та ін. Зазначені митці зробили значний внесок не лише в художню скарбницю українського авангарду, а й стали визнаними майстрами за межами України. Проте, як відомо, після постанови ЦК

ВКП(б) "Про перебудову літературно-художніх організацій" (23 квітня 1932 р.) почався рішучий наступ на художників. Метою зазначеної постанови було об'єднання всіх митців, які підтримують радянську владу та прагнуть подальшої соціалістичної розбудови, в єдині творчі спілки. В таких умовах мистецтво стало вагомим інструментом ідеології керівників СРСР і дієвим чинником виховання радянського суспільства. Художні інновації, що порушували принцип соціалістичного реалізму, відкидалися. Але незважаючи на утилітарний ідеологічний тиск з боку влади, художники-шістдесятники продовжували розвивати, хоча із запізненням у порівнянні з західним світом, традиції українського авангарду. Нові художні методи та виражальні засоби, які демонстрували молоді українські митці для висловлення власного світобачення, досить часто ставили їх у ситуацію "неофіційності". Це позбавляло митців можливості репрезентувати свої твори на виставках і різних офіційних художніх заходах. Такі твори розповсюджувалися нелегально, проте їхні автори завойовували все більшу аудиторію серед національно свідомого українства. Отже, змога творити вільно, щиро та нестандартно стала ключовим аспектом шістдесятників. Вони добре усвідомлювали несправедливість тогочасної політичної системи, тому або відверто, або приховано прагнули відстояти право митця на самовираження.

Однією із яскравих постатей серед митців-шістдесятників була Алла Горська, яка поставала "об'єднуючим центром" [11, с. 163], вона та Іван Світличний "об'єднували київське середовище" [11, с. 163]. Підтвердження цих слів знаходимо й у Євгена Сверстюка: "Найчастіше ми зустрічалися у Алли Горської, яка мала квартиру в центрі Києва... В нашому середовищі Алла Горська була дуже важливою особою" [7, с. 76] та Опанаса Заливахи: "Навколо Алли Горської, що була найяскравішою постаттю, найрішучішою і найенергійнішою, гуртувалися всі ті, хто був небайдужий, хто шукав витоку та сучасних напрямків, аби виявити своє українське лице серед культур народів світу" [1, с. 164]. Вона була яскрава й неординарна в багатьох аспектах повсякденного життя, у творчості, вчинках, судженнях, роздумах, навіть у стилі одягу. Алла Горська зайняла чільне місце в колі шістдесятників, бо задала "вектор громадянської зрілості, мужності митця в умовах тоталітарної системи" [10, с. 8]. Недаремно Аллу Горську називають "душею українського шістдесятництва" [5, с. 178]. Вагоме місце Алли Горської і в українському мистецтві, адже вона спрямовувала свої художні пошуки до модерних європейських здобутків і відповідних пластичних рішень. У доброзичливій, направленій на європейські цінності атмосфері художньої майстерні Алли Горської та Віктора Зарецького творилося нове українське мистецтво шістдесятників, формувалися їхні ідейні переконання та світоглядні позиції. Алла Горська залишила багату образотворчу спадщину, зокрема, низку портретів українських шістдесятників – Івана Світличного, Василя Симоненка, Євгена Сверстюка, полотна "Абетка", "Автопортрет з сином", монументальні композиції – "Дерево життя" в Маріуполі (у співавторстві), "Жінка-Птах" і "Прометей" у Донецьку (у співавторстві), мозаїчне панно

"Прапор Перемоги" музею "Молода гвардія" в Краснодоні (у співавторстві) та ін.

За свідченням друзів, "у Алли Горської було добре почуття гумору..." [11, с. 168], вона в усьому була щира й безкомпромісна, надзвичайно комунікабельна, вміла налагоджувати дружні стосунки з людьми різних соціальних верст. Алла Горська, з її вільним вибором українськості, демонструвала приклад патріотизму, мужності та небайдужості до українських питань. Сенсом життя для неї стала Україна, з її культурним розвитком і національним відродженням. "Саме Алла і є найяскравішим прикладом неопіта на ниві національного усвідомлення. В ній, людині мистецьки вразливій, емоційно багатій, просто променіє пристрасть новопосвяченого. Щойно припала до національного джерела, відкрила для себе Україну, її мову і себе в Україні, звідси бажання напоїти з цього джерела інших, активне "вербування" соратників – як сенс життя, як мірило оцінок, як спонука до чину. Все її життя, вся її діяльність, лінія поведінки – свідчать про це" [6, с. 131]. Робота в Клубі творчої молоді (заснований 1960 р. у Києві), в якому Алла Горська брала активну участь, була для неї, найперше, способом залучення молодого інтелекту до української культури, розширенням меж українськості в русифікованому Києві. Хоча відомо, що Алла Горська виховувалася в російськомовній родині і навіть "в інституті, на вимогу батьків, її звільнили від української мови" [1, 144], яку потім вона свідомо почала вивчати в 60-ті роки. У своїх листах до батька молода художниця досить часто писала про своє зацікавлення українською мовою, українськими поетами та письменниками: "Ти знаєш, весь час хочеться писати українською мовою. Розмовляеш по-українськи – й думати починаєш українською мовою" [1, 37]. У Клубі творчої молоді вона очолювала малярську секцію, в якій було понад двісті осіб – і студентів, і поважних відомих художників. Всіх їх об'єднував дух заперечення старих догматів, форм і методів у художній культурі, гуртував дух новаторських пошуків в образотворчому мистецтві та спільна естетика. Алла Горська сама енергійно включалася в процес українського національного відродження та залучала до цього процесу інших інтелектуалів.

Світ мистецьких рефлексій і ремінісценцій Алли Горської – це глибоко-емоційні художні враження від українського народного мистецтва, від його колористики та художніх форм. Вона ретельно вивчала народні вишиванки, рушники, писанки, витинанки і вибійки, особливості народного одягу. Мисткиня тонко відчувала пластичні рішення скульптури, а в живописі – колорит. Оскільки її завжди приваблювало мистецтво поза межами соціалістичного реалізму, то свої зусилля Алла Горська спрямовувала на збагачення арсеналу образотворчих засобів методу соціалістичного реалізму. Прикладом для мисткині поставало мексиканське монументальне мистецтво художників-муралістів Давида Альфаро Сікейроса, Дієго Рівери (у різні роки відвідували СРСР) і Хосе Клементя Ороско, одного із засновників національної школи монументального живопису. Їхні твори експонувались в Радянському Союзі, що давало можливість знайомитись з мексиканським мистецтвом і вивчати його. Яскраві й соковиті барви, багатство форм українського народного мистецтва, відтворені на полотні та в монументальних композиціях, Алла Горська протиставляла офіційним художнім шаблонам. У своєму листі до Опанаса Заливахи художниця писала: "Народження нової мистецької української школи – об'єктивна істина... І я працюю, щоб було мистецтво сучасне, українське, яке представляє свій народ. Мистецтво, яке репрезентує націю, в свій час ніхто не зможе звалити..." [9, с. 13]. І якщо в радянському суспільстві професійність художника переважно визначалася за рівнем технічної досконалості та тематикою твору, то Алла

Горська вибирала для себе світові мистецькі критерії – прагнення художника творити власну образну реальність і шукати нові художні засоби для їхнього вираження. Вона як талановита майстриня відкинула загальноприйняті кліше й зуміла відстояти своє мистецьке кредо, бажала творити таке образотворче мистецтво, яке б пробуджувало національну самосвідомість, гідність і патріотизм українців. У своїй творчості Алла Горська ставила такі ж складні й болючі питання як поети-шістдесятники. У втілюваних нею художніх образах мисткиня близька до Василя Симоненка, який проголошував: "Ми – не безліч стандартних я, а безліч всесвітів різних. Ми – це народу одвічне лоно, ми – океанна вселюдська сім'я. І тільки тих поважають мільйони, хто поважає мільйони я".

Звичайно, зазначені художні тенденції когорти шістдесятників викликали спротив з боку партійної номенклатури, особливо яскраво це було продемонстровано під час обговорення вітража, виконаного Аллою Горською, Опанасом Заливахою, Галиною Зубченко, Галиною Севрук, Людмилою Семикіною у вестибюлі Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Вітраж у центральній своїй частині зображав Великого Кобзаря, який пригортав до себе жінку (символ України). І якщо митці в цьому творі, сучасними їм образотворчими засобами, намагалися показати велич і бунтарство Тараса Шевченка, його непохитність, патріотизм і любов до України, то партійне керівництво вітраж визнало ідеологічно шкідливим. Він, як чужий принципам соціалістичного реалізму, був знищений, його навіть не показали ні громадськості, ні студентам. Проте у Спілці художників України (квітень 1964 р.) відбулося обговорення вітража, де зазначалося: "Висновки комісії оргбюро (в складі Шаталин, Фридман, Панфилов): вітраж – ідейно порочное произведение. Шевченко за решеткой. Трактовка суугобо формалистическая. Не совместимо с образом Кобзаря. Мы должны сурово осудить недостойное отношение членов Союза Горской и Семькиной к ответственному делу и строго спросить с них" [12, с. 436]. Також партійне керівництво дорікало молодим митцям: "Вы пошли по пути современного абстрактного обобщения" [12, с. 437]. Аллу Горську та Людмилу Семикіну виключили зі Спілки художників України, проте це не завадило їм продовжувати громадську і професійну діяльність.

Суттєво й те, що Алла Горська відіграла значну роль у відродженні традиції покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю у парку Тараса Шевченка. Так, Роман Корогодський згадував, що "до 1963 року я нічого ніколи не чув про існуючу історичну травневу урочище в Києві з приводу перевезення останків Кобзаря із Санкт-Петербурга" [5, с. 175]. Проте саме з 22 травня 1963 р. шістдесятники, зокрема за активної участі Алли Горської, кожного року почали вшановувати пам'ять великого українського поета й художника. Цей захід державно-партійна структура сприймала як виклик молодих українських митців і таврувала таке вшанування як "зухвалу інспірацію буржуазних націоналістів" [5, с. 176]. Самі ж шістдесятники, оскільки Тарас Шевченко в Україні завжди був символом волі, символом боротьби за свободу й національну незалежність, зазначеним заходом підкреслювали, що українство переймається розв'язанням проблем національного питання, стверджували законне право українців жити в "сім'ї вольній, новій". Митців-шістдесятників, які усвідомлено ставали на шлях відстоювання окремішності та самодостатності українців, їхньої мови, мистецтва й культури партійне керівництво визнало "принциповим ворогом влади". В результаті, суворо засудили Івана Гончара, Аллу Горську, Дмитра Гербачова, Ігоря Григор'єва, Опанаса Заливаху, Віктора Зарецького, Веніаміна Кушніра, Галину Севрук, Людмилу Семикіну та ін. як

художників, які піддалися "буржуазній ідеології" та абстракціонізму в мистецтві. Така репресивна реакція влади вписувалася в контекст багатостолітніх зв'язків України й Росії, де остання завжди розглядала українську культуру як важливий аспект політики, а політику – як контекст культури. Ці багатостолітні зв'язки України й Росії, культурних опонентів, – побудова різних цивілізаційних моделей розвитку.

Жорсткі репресії продовжувалися – інакше б не можна було сказати про волю, виключали з лав комуністичної партії, виголюшували догани, звільняли з керівних посад чи з роботи взагалі. "Усі найактивніші шістдесятники, які не потрапили за ґрати, опинились у скрутному соціальному становищі: або взагалі без роботи, або на підробітці, багатьох просто вигнали з партії і влаштували постійне цькування на робочих місцях" [3, с. 94]. Ідеологічно-репресивний тиск і боротьба партійного апарату з "недозволеними" думками у суспільстві викликали природне обурення та протидію Алли Горської. 1968 р. вона, як і інші члени прогресивної інтелігенції, підписала лист-протест проти політичних репресій та порушень демократичних принципів у СРСР. Як відомо, після цієї "антирадянської" заяви почалися ще жорстокіші переслідування творчої інтелігенції, відбувалися арешти й ув'язнення. "Із групи художників тільки А. Горська, Л. Семикіна та Г. Севрук трималися до кінця безкомпромісно, за що знову були виключені зі Спілки художників" [12, с. 442], а це означало професійне невизнання і забуття. Олексій Зарецький звертає увагу, що світоглядна позиція Алли Горської надзвичайно дратувала владу ще й тому, що мисткиня походила з радянської номенклатурної родини. Державно-партійна структура кваліфікувала художницю як "запеклу націоналістку та непримирненну антирадянщицю" [2, с. 129].

Алла Горська не шкодувала розпорощувати свої фізичні й творчі сили на спротив тоталітарній системі, бо остання намагалася контролювати все – дії, думки, бажання й емоції кожного громадянина радянської держави, придушувала потяги до свободи ще в зародку. Художниця наражалася на небезпеку, але завжди була серед тих, хто тримався гідно, впевнено і принципово. Вона, будучи сміливою і внутрішньо розкутою особистістю, з стійкою впевненістю відстоювала правду та громадянські свободи: їздила на судові процеси своїх однодумців, листувалася з ув'язненими друзями-дисидентами, відвідувала Опанаса Заливаха в таборі, влаштовувала збір коштів на допомогу сім'ям засуджених, організовувала зустрічі з тими, хто повертався з таборів. Таким чином, Алла Горська, незважаючи на утиски й творчі обмеження в ідеологічно регламентованому радянському суспільстві, залишалася незалежною цілісною особистістю й діяла як вільна людина з європейськими цінностями.

Життя Алли Горської трагічно обірвалося в 1970 р. Її опозиційна громадсько-політична діяльність була насті-

льки значною в когорті шістдесятників, що Євген Сверстюк з гіркотою відзначив: "Коли вбили Аллу Горську, то кожний з нас розумів, що і його в якомусь сенсі також убили" [7, с. 89].

Отже, не дивлячись на ізолюваність радянських художників від зарубіжного мистецького світу, українські митці-шістдесятники намагалися різними шляхами долучитися до світової культурно-мистецької інформації. Вони створювали художні твори авангардного мистецтва, які вписувалися в загальноєвропейське мистецьке русло. Звичайно, такі твори, на думку державно-партійних керівників, створювали високу напругу й небезпеку, адже несли в радянське суспільство західні цінності: свободу вибору творчого методу, розкутість у манері письма, демократизм сюжету, нові естетичні цінності та ін. А це сприяло подальшому поступу змагань за свої права й свободи, ставало кроком України до входження в західноєвропейське цивілізаційне коло. Значне місце в когорті шістдесятників посіла Алла Горська, для якої визначальними чинниками як у творчості, так і в повсякденному житті завжди були людська гідність, свобода і самовираження. У її багатогранних художніх творах глибоко віділювалося протистояння авангардного та академічного мистецтва, що чітко продемонстровано в монументальному живописі.

Список використаних джерел

1. Алла Горська. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті / Ред. та упоряд. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 240 с., іл.
2. Зарецький О. Алла Горська під ковпаком КДБ. Антиукраїнська спрямованість спецоперацій / Олексій Зарецький // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 127 – 133.
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 – 1987) / Борис Захаров. – Харків: Фоліо, 2003. – 144 с.
4. Касьянов К. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80 років / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
5. Корогодський Р. Душа українського шістдесятництва // Алла Горська. Червона тінь калини. Листи, спогади, статті / Ред. та упоряд. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 240 с., іл. – С. 167 – 178.
6. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2009. – 584 с.
7. Ми обрали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком // Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами / Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк. – К.: Дух і літера, 2004. – 332 с. – С. 33 – 90.
8. Мушинка М. Мої шістдесяті / Микола Мушинка // Український журнал. – 2010. – № 2. – С. 29.
9. Огнева Л. Перлини українського монументального мистецтва на Донечині / Людмила Огнева. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2008. – 52 с., іл.
10. Плеяда нескорених: Алла Горська. Опанас Заливаха. Віктор Зарецький. Галина Севрук. Людмила Семикіна. Біобібліографічний нарис / Авт. нарис Л. Б. Тарнашинська; бібліограф-упоряд. М. А. Лук'яненко; наук. ред. В. О. Кононенко. – К.: Нац. парлам. б-ка України, 2011. – 200 с.
11. У моєму житті було так багато добра... Розмова з Михайлиною Коцюбинською // Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами / Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк. – К.: Дух і літера, 2004. – 332 с. – С. 153 – 184.
12. Чорновіл В. Твори в десяти томах / Вячеслав Чорновіл. – Т. 3. – К.: Смолоскип, 2006. – 976 с., іл.

Надійшла до редколегії 18.02.14

Н. Аверьянова, канд. филос. наук, научн. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЭЛИТА УКРАИНЫ: АЛЛА ГОРСКАЯ В КОГОРТЕ ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ

Показано, что шестидесятники внесли в украинское общество новую систему ценностей, новое осмысление национального вопроса и культуры. Они создали особенное профессиональное многогранное искусство отстаивали право творческой личности на самовыражение. Одной из самых ярких представителей художников-шестидесятников была Алла Горская, которая стала примером мужественной гражданской позиции и художником-профессионалом нового формата.

Ключевые слова: шестидесятники, социалистический реализм, изобразительное искусство, Алла Горская.

Averyanova N., Phd, Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ARTISTIC ELITE OF UKRAINE: ALLA GORSKA IN THE COHORT OF THE 1960ES' DISSIDENTS

It is shown, that the Dissidents, the participants of the 1960es'-movement (shestydesiatnyky) brought into the Ukrainian society the new system of values, new comprehension of the national question and culture. They created special professional and multifarious art, maintaining the right of an artist for self-manifestation. One of the most bright and outstanding persons among the artists-shestydesiatnyky was Alla Gorska, who became an example of courageous social position and of the professional painter of a new format.

Key words: the 1960es'-movement Dissidents (shestydesiatnyky), socialist realism, art, Alla Gorska.